

R. RZA YARADICILIĞINDA YENİ FORMA, VƏZN VƏ OBRAZLI POETİK İFADƏ VASITƏLƏRİ

1950-ci illərin ortalarında başlayaraq Azərbaycan poeziyası bir tərəfdən ümumi və formalaşmış müasirənənələrinin, fərdi sənət vərdislərinin əsasında müəyyən keyfiyyət dəyişiklikləri ilə inkişafını davam etdirir, o biri tərəfdən müstəqil yaradıcılıq axtarışları yollarında müəyyən novatorluq əlamətləri ilə zənginləşirdi. Bu yeni mərhələnin ilk pillələrində ədəbi həyatda hadisəyə çevrilən R. Rza “Qızıl gül olmayaydı” kimi dərin siyasi–ictimai səciyyə daşıyan üsyankar ruhlu poetik faciəsini yaratmaqla poeziyada və ümumiyyətlə ədəbi-ictimai fikirdə dönüş məqamının əsasını qoydu. A. Tvardovskinin “Üfiqlərdən üfiqlərə” və V. Luqovskoyun “Əsrin ortaları” poema-epopeyaları ilə ideya-bədii səciyyə baxımındanyanaşı dayanan bu əsər tezliklə özünün təsir dairəsini genişləndirdi. –poeziyamızda repressiya illərinin faciələrini və ümumiyyətlə sovet dövründə baş verən ayrı-ayrı ədalətsizlikləri və haqsızlıqları müxtəlif vasitələrlə əks etdirən dolayı və sətiraltı misralar çoxalmağa başladı.

“Qızıl gül olmayaydı” əsərində alovlu və talesiz şair Mikayıl Müşfiqin həyatının bəzi məqamları fonunda bütöv bir tarixi dövrün, siyasi-ictimai və həm də ədəbi mühitin səciyyəvi mənzərələri əks etdirən R.Rza poeziyasının tədqiqatçılarından A. Abdullazadənin qeyd etdiyi kimi, “bu mənada Müşfiqin obrazında ümumüləşdirilən “Qızıl gül olmayaydı” poemasının əsas qəhrmanı 30-cu illər, daha doğrusu, bu illərin faciəli hadisələridir. Ədəbiyyatda həmişə öncüllədən olan novator şair R. Rza bu poemasında da həmin illərin əsl iç üzünü açan ilk ədib oldu”. [1.96] Ancaq bu hələ “Qızıl gül olmayaydı” əsərində qoyulan ədəbi problemlərin bir tərəfi–mövzu və ideya-məzmunu ilə bağlı olan cəhətdir. Problemin başqa tərəfləri isə poemanın bədii keyfiyyətlərində təzahür edən və ümumi ədəbi inkişafı, poetik səciyyə və səviyyənin mahiyyətindən irəli gələn sənətkarlıq məsələləri ilə bağlıdır. Lirik-epik janr istiqamətində qələmə alınan bu poema hər şeydən əvvəl janr və forma əlvanlığının özünəməxsusluğu, vəzn və quruluş xüsusiyyətləri, struktur sistemi və nəhayət, obrazlı poetik ifadə tərzinin orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Bu poema ilə ümumilikdə müasir Azərbaycan poeziyası obrazlı ifadə tərzinin bir sıra yeni keyfiyyət dəyişiklikləri mərhələsinə qədəm qoyur. Əsası hələ “Lenin” poemasında qoyulan obrazlı poetik ifadələr –bənzətmə, təşbeh və metaforalar “Qızıl gül olmayaydı” poemasında daha səciyyəvi və əlvan çalarlarla zənginləşməklə, xüsusi bir sistem təşkil edir, şairin novatorluq axtarışları yollarında əsaslı nəticələr əldə etdiyindən xəbər verir.

*Elə bil göz yaşları
Sözün yolunu kəsdi,*

Töküldü damla-damla [3. 236]

və ya

*Yollarına əbədi
Hicran kölgəsi düşmüş*

O kədərli, qorxulu,

Ümidli uzaqlarda.[3. 238]

Yeni və orijinal mahiyyətli belə metaforik obrazlar düzümü, tez-tez dəyişməklə bir-birini davam etdirib tamamlayan forma ardıcılığı konkret bir mərhələnin –siyasi-ictimai islahatlar dövrünün verdiyi nisbi ideoloji sərbəstlik əlamətlərinə şairin öz istedadının dərəcəsinə uyğun olaraq əlavə etdiyi bədii-sənətkarlıq xüsusiyyətləridir. Bu poemanın və ümumiyyətlə R. Rza yaradıcılığının timsalında poeziyamız həmin dövrdə – 1950-ci illərin sonlarına yaxın obrazlı poetik təfəkkürün, novator axtarışlarının formalaşma mərhələsini yaşamağa başlayır.

“Qızıl gül olmayaydı” poemadakı bütün epik-dramatik təsvirlər lirik məqamlar əsasən əsərin baş qəhrmanı olan Müşfiqin ətrafında cəmlənir. R. Rza yaradıcılığının ardıcıl tədqiqatçısı İ. Əbilov əsərin bu xüsusiyyətini belə səciyyələndirir; “M. Müşfiq surəti istisna olunarsa, poemada bütöv və mükəmməl cizgilərlə oxucuya təqdim olunan bitkin bədii surət yoxdur. Lakin əsərdəki canlı insan ehtirasları, zamanın pafosu, adamların ürək döyüntüləri, psixoloji momentlər elə məharətlə verilmişdir ki, insanın taleyi bu əsərin aparıcı qüvvəsi olmuş, nəticədə əsər müəllifin həyata, insanlara poetik münasibətini əks etdirən monumental bədii nümunə kimi ədəbiyyatımızda uzun müddət yaşamaq hüququ qazanmışdır. [2. 119]

Bu əsaslı müşahidəyə təkcə onu əlavə etməyi lazım bilir ki, əsərin qəhrmanı “insan taleyi” olmaqdan daha əvvəl və daha çox dövrün ictimai-siyasi və ədəbi mühitidir ki, poemada cərəyan edən bütöv hadisə və vəziyyətlər bu mühitin “xarakterinin” nəticəsi olaraq meydana çıxır. Bu poema ilə R. Rza həm də vətəndaş cəsarəti ilə poetik cəsarətin qovuşması və sintezinə nail olmaqla, istər ədəbi mühit, istərsə də geniş oxucukütəsi tərəfindən o qədər də asanlıqla qəbul edilməyən şerinin novatorkeyfiyyətlərini bir sıra yeni və orijinal cəhətlərlə zənginləşdirmə yoluna qədəm qoyur. Buvaxta qədərayrı-ayrı epizodik məqamlarda üzə çıxan və “Lenin” poemasında nisbətən artıb fəallaşan yeni forma, vəzn və ifadə elementləri, obrazlı poetik təfəkkür “Qızıl gül olmayaydı” əsərində xüsusi sistem təşkil etməyə başlayır. Şair poemanın məzmunu ilə əlaqədar müxtəlif sujet və təsvirlərdə konkret əhval və vəziyyətə uyğun olaraq şerinin forma və vəzn mənzərəsini dəyişdirir. Müəllif təhkiyyəsi gah dramatik gərginliklə, gah da incə lirikliklə ifadə olunur ki, bu da əsərin sujetinin ümumi inkişaf istiqamətinin epik ardıcılığına nəinki xələl gətirmir, əksinə onun daha maraqlı və cazibədar olmasını təmin etmiş olur. Bu cəhət həm də R. Rza şerini 1960-cı illərin daha rəngarəng və çoxtərəfli novator axtarışlarına hazırlayıb yetkinləşdirir.

⁴² ADPU- nun Ağcabədi filialının dosenti. 050 489 30 18, 050 664 58 48

1950-ci illərin ikinci yarısında cəmiyyətdə baş verən siyasi-ictimai islahatlar, keçmiş SSRİ-nin totalitar rejiminin zaman-zaman möhkəmləndirib keçilməz qalalara çevirdiyi sərhədlərinin üzərindəki qara pərdələri qaldıraraq dünyaya pəncərə açmaq üçün müəyyən imkanlar yaratdı – mədəniyyət xadimləri, o cümlədən şair və yazıçılar az da olsa xarici mühitlə ünsiyyətə girməyə, onunla əlaqə saxlamağa nail ola bildilər. Əslində bu prosesin hələ 1950-ci illərin əvvəllərində son dərəcə məhdud şəkildə də olsa ilk cığıruları açılmağa başlamışdı. Bir qrup mədəniyyət xadimləri ilə bərabər Avropa ölkələrinə səfər edən S. Vurğun həmin o ilk cığıruları açanlar sırasında yeganə Azərbaycan şairi olmuşdur. Bu səfər təkcə onun dünyagörüşündə deyil, yaradıcılığının səciyyə və mənzərəsinə də müəyyən təsir etmişdir. Məşhur “Avropa xatirələri” Azərbaycan poeziyasında ilk səfər təəssuratları silsiləsi belə yaranmışdır. 1950-ci illərin ortalarında həmin estafeti davam etdirənlərdən biri də R. Rza oldu ki, bu da onun yaradıcılığına təsirsiz qalmadı.

Əslində R. Rza beynəlxalq mövzuya həmin səfərlərdən əvvəl müraciət etmişdi. Onun hələ müharibədən əvvəl və sonra yazdığı “Həbəşistan”, “İki dünya”, “Madrid”, “Qızaran bayraqlar”, “Azadlıq heykəli”, “Haqqın səsi” və s. şeirləri, xüsusən “Almaniya” poeması bəzən fikirdən daha çox sözün yaratdığı patetik ruhu, birbaşa ifadə tərzilə əlamətdar olsa da, şairin yaradıcılığında bu mövzuya xüsusi hazırlıq mərhələsini təşkil etmişdir. 1950-ci illərin ikinci yarısında xarici səfərlərə Şərq ölkələrindən başlayan R. Rzanın ilk baxışda təkcə səfər təəssuratları səciyyəsi daşıyan bir sıra şeirləri həm də onun novator axtarışları yollarında obrazlı təfəkkür tərzinə qarşısalınmaz meylinin konkret ədəbi məhsullarından ibarət idi. Belə obrazlı ifadələr, forma əlvanlığı ilə seçilən “Şəttülərək”, “Əlcəzair meydanında”, “Açın qapıları – insan gəlir”, “Hələ bu harasıdır” kimi şeirləri bu dövrdə sanki ikinci nəfəsi açılan R. Rzanın yaradıcılığında “Qızıl gül olmayaydı” poeması ilə başlanan tamamilə yeni bir mərhələnin davamı sayıla bilər. 1957-ci ildə xarici səfərlərini Avropa ölkələrində – Fransa, İsveçrə, Türkiyə, Hollandiya, İtaliya, Yunanistan, Bolqarıstan və Rumıniyada davam etdirən şair

*Xurmaları daşdıqlar gəmi-gəmi,
Ərəb bir qamış doxma qaldı,
birdə dərdi-qəmi -*

kimi Şərq ölkəsindən aldığı ilkin təəssuratları daha əhatəli və monumental siyasi-ictimai mövzularla genişləndirir. Bu silsilədən olan “Luvr”, “Zəfər ilahəsi”, “Miloslu qız” kimi Fransa həyatın mahəsər edilmiş şeirlərdəki daxili genişlik və məna calarları xüsusilə fərqlənir. Hiss olunur ki, sosializm sisteminin, onun müstəmləkəsi siyasətinin ağır-acılarını illərdən bəri içində çəkən şairin bu dərdləri heç olmasa xarici mühitə köçürməklə ifadə etmək üçün əlinə fürsət düşmüşdür. R. Rza hələ Afrika və ərəb ölkələrinə səfərlərindən sonra yazdığı şeirlərində bu fürsəti əldən qaçırmamış, bir-birinin ardınca milli dəyərlərimizin məhvinin qarşısını almaq üçün müntəzəm şəkildə qələmini işlətməyə başlamışdır:

*Mən də sənənin dinindəyəm –
Qalib gələndə qədər mübarizə.
Azadlıq uğrundalaşım gələrsə,
Təəssüfsüz ölmək,
Vətən deyilən ana torpağı
Qəlbimin duyğusu,*

Gözümün ərşə çəkilən yuxusu, [3. 119]

“Hələ bu harasıdır” şeirindəki bütün belə dolğun və kəskin mahiyyətli poetik parçalar yaşadığımız günlərdə də səciyyəvi və aktual səslənir.

*Hələ bu harasıdır,
Məzlumların qəzəbi*

Cox tufanlar qoparasıdır. [3. 119]

Şairin bu mövzuda qələmə aldığı, xüsusən Fransa təəssuratından yaranan bir sıra şeirlərində onun 1960-cı illərin ortalarına doğru yaradacağı assosiativ səciyyəli əsərlərin ilk əlamətləri də duyulur. “Rənglər” silsiləsində özünün yüksək səviyyəsinə çatan assosiativliyin – obrazlı poetik ifadə tərzinin ən kamil formasının ilkin cüvətiləri R. Rzanın məhz bu silsilələrində hiss edilməyə başlayır;

*Bu qanadlı ilahə
“Qanadlı zəfər” adlanır.
İmkanım olsaydı, pozub
misyönlərin ovqatına
Silərdim qan-ad-lı
Sözündən orta hecamı
Təhrif etsəm də
Adsız müəllifin niyyətini.
Sözün qalan hissəsi
Düzgün ifadə edərdi*

“Zəfərin” mahiyyətini [3. 120]

Obrazlı poetik təfəkkürün ardıcıl sistem halına düşdüyü bu yaradıcılıq mərhələsinin sonlarına yaxın R. Rzanın qələmə aldığı “Mən torpağam”, “İnsan şəkli”, “Soruş” kimi şeirləri və “Bir gün də insan ömrüdür” poeması ümumilikdə poeziyamızın inkişaf problemlərinin konkret zamanvahidində xüsusi səciyyəli baxımından maraqlıdır. Belə şeirlərin hər bir misrası obrazlı

şəkildə ifadə edildiyindən onlar müstəqil bir əsər daxilində öz misra müstəqilliyini qorumaqla, öz çəkisi və tutumu ilə də bir-birindən seçilir. Sözcülük, təsvirçilik, ritorik pafos belə əsərlərdə özünə yer tapa bilmir. Həm də şeirin həmin səciyyəsinin klassik ənənələri mövcud olmaqla qəzəl-qəsidə-divan ədəbiyyatı ilə səsləşir. Füzuli şeiri bu baxımdan daha çoxfərqlənir. Beləki, onun hər bir qəzəlinin özünəməxsus mənə dəyəri olmaqla, ondakı hər bir beyt də özlüyündə müstəqil bir fikri ifadə edir. R. Rzanın adları çəkilən şeirlərində də belədir. Vahid bir fikir ifadə edən “Soruş” şeirindəki müxtəlif misralara müraciət edək:

*Od nə çəkdi,
küldən soruş!
Baş nə çəkdi,
dildən soruş!
Zülmətlərin möhnətini
kor söyləsin!
Bəm xalların fəryadını
zildən soruş!
Ömrün çətin yollarında
daşa ləpir salsa ayaq,
Gün nə çəkdi,
İldən soruş!*[5. 60]

Bütün şeir başdan-başa belə müstəqil mənə dəyərinə malik olan obrazlı poetik misralardan ibrətdir. M. Arif aşağıdakı mülahizələri irəli sürəndə şairin məhz bu dövrdə yaranan şeirlərini nəzərdə tuturdu: “Şeir vardır ki, onu distil edilmiş su kimi içirsən, onu hamar bir yol kimi keçirsən, misraları, səhifələri rahatca udursan; nə fikrə bir qida, nə hissəbir lay düşür. Səni heç cür şey narahat etmir, heç kəs bir yerə çağırır, ritorik cümlələr bir-birini əvəz edir. Şeir də var ki, hər bir misrası səni tutub saxlayır, şüuru, hissi müdaxiləyə dəvət edir, fikrə qida verir, düşünməyə məcbur edir... R. Rza ritorikanı öz şeirdən qovmuşdur. Onun yerini şeirdə konkret obrazlar, canlı fikir və mənə tutmuşdur”. [4. 572] “Konkret obrazlar, canlı fikir və mənə tutmuş”, şairin eyni dövrdə qələmə aldığı “Mən torpağam” şeirində də misra, beyt və ya bəndlərin belə müstəqilliyi mövcuddur:

*Mən küləyəm, əsməsəm
Kim bilər mən varam.
Mən büldəm, səhraları susuz görüb
ağlaram
Mən ürəyəm, döyünməsəm,
ölərəm.
Mən işıqam-qaranlığın qənimini.
Maraq dolu gözəm mən,
baxmaya bilmərəm.*[3. 86]

“İnsan şəkli” şeirində və “Bir gün də insan ömrüdür” poemasında da özlüyündə belə muxtariyyət səciyyəsinə qoruyan misra, beyt və bəndlər az deyil. Ümumiyyətlə, R. Rza axtarış yollarında müəyyən bir poetik nəticə və ya qənaətə gəldikdən sonra ayaq saxlayan, işini bitmiş hesab edən müəlliflərdən fərqli olaraq daima yol üstə, səfər ərəfəsində olan ardıcıl şair təbitinə malik sənətkarlardandır – o daim axtarır, düşünür və söz, mənə üzərində fasiləsiz işləyir. Tənqidçi Qulu Xəlilov məhz belə şeirlərin meydana gəldiyi illərdə yazırdı: “Rəsul Rza görünmüş bir işin son bəzək-düzəyi ilə məşğul olan”, başqalarının dediklərini yenidən təkrar edən şairlərdən deyildir. O, sözün həqiqi mənasında novatordur. R. Rza şeirimizdə yeni fikir və forma uğrunda ardıcıl mübariz olan şairlərdəndir”. [6. 185]

Rza. Rzanın yuxarıda haqqında söhbət gedən “İnsan şəkli”, “Mən torpağam”, “Soruş” kimi onlarca şeirləri ilə yanaşı onların ardınca yazılıb onların yekunu kimi səslənən “Bir gün də insan ömrüdür” poeması poeziyanın bu səciyyəsinə daha aydın şəkildə ifadə edir.

Bu poema insanda hər şeydən əvvəl insanı görüb onu layiq olduğu əcəba çatdırmaq, poeziyada özünə qədər kütləvi hal olan əməyin, zəhmətin insanı deyil, insanın əməyi mənalandırmaq qüdrətini estetik cazibə səviyyəsinə yüksəltmək əzminin tərənnümünə xidmət edir:

*Eşitmişəm idarədə qalırsan
Üç gecdir.
Yaramaz belə.
Muğayət ol özündən.
Adamlar necədir?
Xəstələnən yoxdur ki,?
Plan dövlət qanunudur–
bilirsən özün
Ancaq, adamsız nə plan, nə dolum!
Adamlarda olsun gözün.*[1. 169]

1960-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq poeziyamızda obrazlı-assosiativ ifadə üsulunun, intellektual başlanğıcın ilk nümunələrinə təsadüf edilir ki, bu da ənənəyə qayıdışın yeni forması kimi qəbul edilməlidir. Xalq şeirində, xüsusən bayatılarda və klassik poeziyamızda ayrı-ayrı nümunələrinə rast gəldiyimiz assosiativ bədii təfəkkürün müxtəlif formaları XX əsrin ikinci yarısında özünün poeziyada təkrar döğuluşü ilə yeni mahiyyət kəsb etməyə başlayır.

Azərbaycan poeziyasında assosiativ təfəkkürün sistemli şəkildə ilk nümunələrinə R. Rzanın “Rənglər” silsiləsində rast gəlirik. Lakin bundan əvvəl hələ şairin “Dəniz nəğmələri”, silsiləsində, “Realizm”, “Belədir” şeirlərində, “Canavar və quzu”, “Buruqların söhbəti”, “Qaranquş və sərçə” kimi obrazlı-alleqorik səpkili poetik nümunələrdə assosiativ ifadə tərzinin müxtəlif səciyyələrdə müəyyən əlamətləri ilə qarşılaşırıq. “Belədir” şeirində assosiasiya, obrazlı təfəkkür onu ifadə edən hər hansı bir misra və ya bənddə deyil, bütövlükdə əsərin məzmunundan doğan nəticədə meydana çıxır:

*Sən üst mərtəbədəsən,
Mən aşağıda
İnsan yuvasıdır
Yuxarı da,
Aşağı da,
Sənə də işıq, hava, çörək lazımdır.
Mənə də.
Sənə də dıyan rək lazımdır.
Mənə də.
Bir ovuc buğda da nemətdir,
Bir dənə də. [5. 9]*

Görkəmli ədəbiyyatşünas M. Arif R. Rzanın “Rənglər” silsiləsini təhlil edərkən poeziyada assosiativlik haqqında yazır ki, “Rənglər” oxucuya tədəyi-əfkar, assosiasiya vasitəsilə xatirələr, duyğular oyatmaq, onu düşündürmək yolu ilə həyatı və insanları yaxşı öyrənmək, dərinlən dərk etmək məqsədi ilə yazılmışdır. Oxşarlığın özlənilməzliyi, təbii ictimai hadisələri, sənət aləmini əhatə edən müqayisələrin həyatı dolğunluğu oxucunu xəyala daldırır, düşündürür, onda yeni intibalar oyadır”. [4. 8]

R. Rza “Rənglər” silsiləsindəki ayrı-ayrı poetik parçalarda hər bir rəngin müxtəlif çalarlarına cəmi bir və ya iki misra sətir edir. Ağdan qaraya, mavidən sarıya qədər bütün rənglərə ayrıca mənə çalar verən şair bəzən metafora, bəzən də orijinal istiqarlar vasitəsilə elə gözlənilməz tapıntılara nail olur ki, poetik təxəyyulun gücü və imkanları oxucunu təccübləndirməyə bilmir. Məsələn “Firuzəyi” kimi o qədər də tez nəzərə çarpmayan rəngi R. Rza kiçik bir şeirində altı cür assosiativ çalarlarla mənalandırır:

*Xatirələrdə qalmış məhəbbət ağırları
Dənizin yaraşığı.
Yaşıl abajurdan
Mavi divara düşmüş
Lampa işığı.
Yoxsul qız barmaqlarının həsrəti
Cəfər Cabbarlının Bakısı
Dünyadakı gözlərdən
Ancaq ikisi. [7. 21]*

Şair bütün rənglərə ayrıca şeir həsr etdikdən sonra bununla kifayətlənməyib axtarıqlarını davam etdirir və onların başqa çalarlarını da yeni-yeni poetik parçalarda və müxtəlif səpkidə mənalandırır. “Qaranın dərd çaları”, “Mavinin təsəlli çaları”, “saman sarısı”, “Qırmızının inam çaları”, və s. belə yeni poetik tapıntılardandır. Məsələn “Sarı”, “Kürən” kimi şeirlərlə bu rəngin daha çox siyasi-ictimai ruhlu, təbiət və məhəbbətlə bağlı çalarlarını verdikdən sonra ona nəyə görə yenidən qayıtmağa ehtiyac duyduğunun səbəblərini açmaq üçün elə orijinal metoforik cəhətlərə müraciət edir ki, şair irad tutmağa əsas tapmaq mümkün olmur:

*Anadan olduğu evin
Çilpaq divarlarına həsrət.
Peşimanlıq qoxuyan həqiqət.
Qürubun şafəqlərində
yaralı qəlbinə meydan oxuyan
Nazim Hikmət
Və onun ağırlı məhəbbəti
Bir xırmanı bir külfətə,
Bir doyuncun, az olan
arpanın küləşi.
Qış günləri. [7-21]*

“Rənglər” silsiləsi ilk dəfə çap olunduqdan sonra mətbuatda onu qəbul etməyənlərin sayı, tərəfdarlarından qat-qat çox olmuşdur. Lakin qısa bir zamanda aydın oldu ki, bu silsilə təkcə Azərbaycan poeziyasının inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil etməklə qalmayıb, ümumilikdə XX əsr dünya söz sənətinin ən yaxşı nümunələri ilə müqayisə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. A. Abdullazadə. Od nə çəkdi. Bakı. Azərşəsr. 1990.
2. R. Rza. seçilmiş əsərləri. 5 cildə. V cild. Bakı. Yazıçı. 1983.
3. İ. Əbilov. Həyatın poetik şəhri. “Azərbaycan” jurnalı. 1963.
4. R. Rza. Duyğular, düşüncələr. Bakı. Yazıçı. 1964.
5. M. Arif. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə. I cild. Bakı. Elm. 1967.
6. Q. Xəlilov. Yeni fikir, yeni söz uğrunda. “Azərbaycan” jurnalı. 1960.
7. R. Rza. Dözümlər. Bakı. Azərşəsr. 1965.

Xülasə

1950-ci illərin sonlarından başlayaraq obrazlı poetik təfəkkürə keçidlə əlamətləndirilən ədəbi proses bir sıra yeni forma və ifadə elementləri ilə zənginləşərək poeziyanın novator istiqamətini müəyyənləşdirir.

1960-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq poeziyamızda obrazlı - assosiativ ifadə üsuluna, intellektual başlanğıcın ilk nümunələrinə təsadüf edilir ki, bu da ənənəyə qayıdışın yeni forması kimi qəbul edilməlidir. Xalq şeirində, xüsusən bayatılarda və klassik poeziyamızda ayrı-ayrı nümunələrinə rast gəldiyimiz assosiativ bədii təfəkkürün müxtəlif formaları XX əsrin ikinci yarısında özünün poeziyada təkrar döğuluşü ilə yeni mahiyyət kəsb etməyə başlayır.

Bu inkişaf prosesində ritorik pafosdan, patetik ifadə tərzindən uzaqlaşma, fikrin ifadə tərzində konkretliyə, obrazlı, daha sonra isə assosiativ təfəkkür tərzinə keçid və novator keyfiyyətlərinə meyli R. Rza yaradıcılığını şərtləndirən əsas amillərdir. Belə ki, obrazlı poetik təfəkkürün ən yüksək forması olan assosiativ ifadə tərzinin ilk nümunələrinə R. Rzanın “Rənglər” silsiləsində rast gəlirik.

“Rənglər” silsiləsi ilk dəfə olaraq çap olunduğundan sonra mətbuatda onu qəbul etməyənlərin sayı, tərəfdarlarından qat-qat çox olmuşdur. Lakin, qısa bir zamanda aydın oldu ki, bu silsilə təkcə Azərbaycan poeziyasının inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil etməklə qaymayıb, ümumilikdə XX əsr dünya söz sənətinin ən yaxşı nümunələri ilə müqayisə edilə bilər.

Açar sözlər Novator, keyfiyyət, poetik, təfəkkür, poeziya assosiativ, ritorik, pafos, Rəsul Rza, rənglər, obrazlı, ifadə, şeir misra, sözcülük, təsvirçilik, forma, vəzn

New forms, weights and means of figurative poetic expression in R. Rza's works.

Summary

The literary process, marked by the transition to figurative poetic thinking since the late 1950s, is enriched with a number of new forms and elements of expression that define the innovative direction of poetry.

Since the early 1960s, our poetry has been characterized by a method of figurative-associative expression, the first examples of intellectual beginnings, which should be considered as a new form of return to tradition. Different forms of associative artistic thinking, which we encounter in folk poetry, especially in bayats and in our classical poetry, begin to acquire a new essence in the second half of the twentieth century with their rebirth in poetry.

In this process of development, the main factors determining R. Rza's creativity are the departure from rhetorical pathos, pathetic expression, the transition to concrete, figurative, and then associative thinking, and innovative qualities. Thus, we find the first examples of associative expression, which is the highest form of figurative poetic thinking, in R. Rza's "Colors" series.

After the first publication of the series "Colors", the number of those who did not accept it in the press was many times more than its supporters. However, it soon became clear that this series is not only a special stage in the development of Azerbaijani poetry, but in general can be compared with the best examples of world art of the twentieth century.

Key words. Innovative, quality, poetic, thinking, poetry associative, rhetorical, pathos, Rasul Rza, colors, figurative, expression, poetry verse, rhetoric, description, form, weight

Новая форма, вес и образные средства поэтического выражения в творчестве Р. Рзы.

Резюме

Литературный процесс, отмеченный переходом к образному поэтическому мышлению с конца 1950-х годов, обогащается рядом новых форм и элементов выражения и определяет новаторское направление поэзии.

С начала 1960-х годов для нашей поэзии характерен метод образно-ассоциативного выражения, первые образцы интеллектуального начала, которые следует рассматривать как новую форму возврата к традиции. Различные формы ассоциативного художественного мышления, которые мы находим в народной поэзии, особенно в баятах и в нашей классической поэзии, начинают приобретать новую сущность во второй половине XX века с их возрождением в поэзии. В процессе этого развития основными факторами, определяющими творчество Р. Рзы, являются уход от риторического пафоса, патетического выражения, переход к конкретному, образному, а затем ассоциативному мышлению, новаторские качества.

Таким образом, первые примеры ассоциативного выражения, являющегося высшей формой образного поэтического мышления, мы находим в серии «Краски» Р. Рзы.